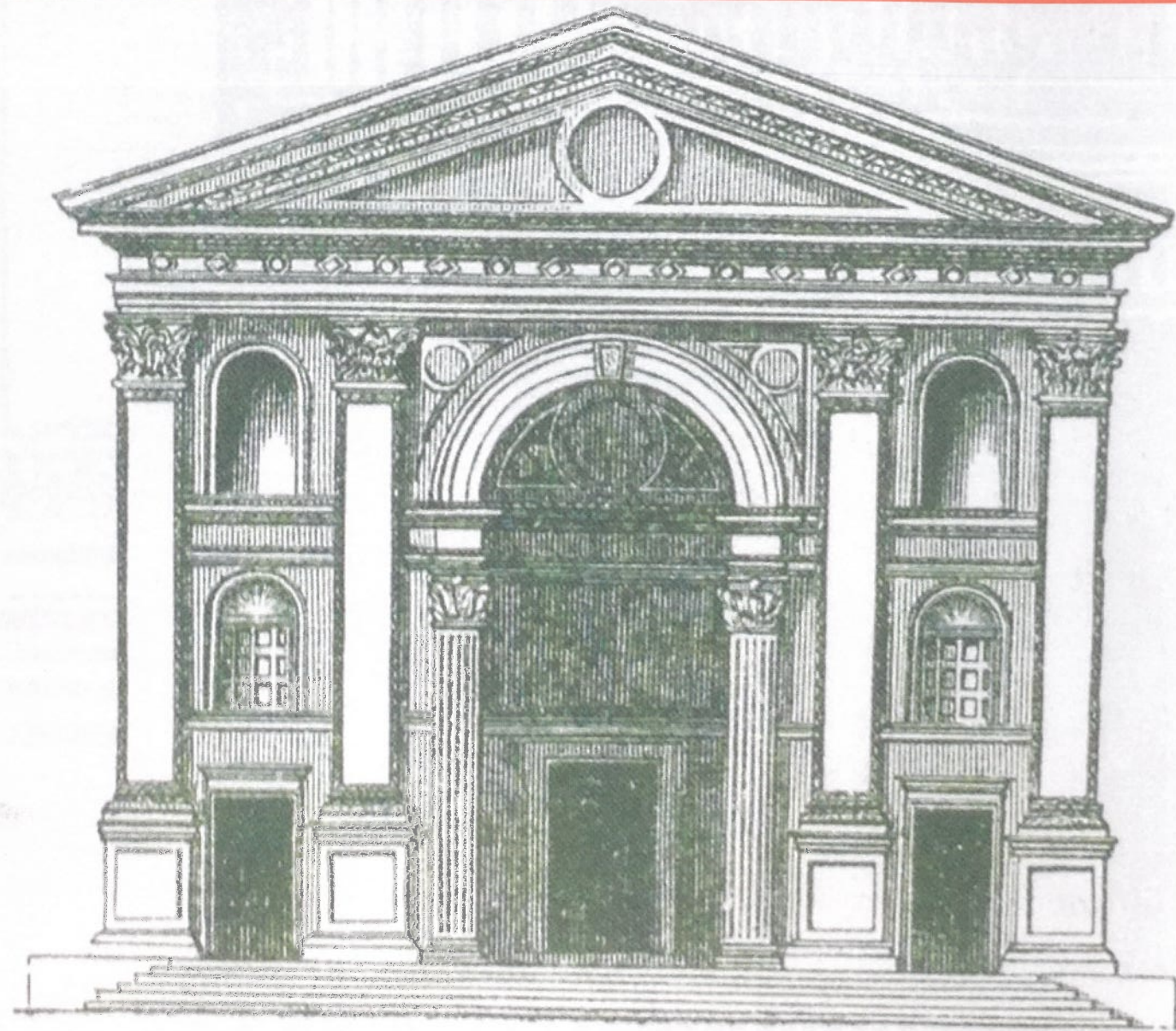

AMPHORA

jaargang XXXVII

nummer 2

juni 2018

KWARTAALBLAD VAN DE VERENIGING
VRIENDEN VAN HET GYMNASIUM

–“IK VERTAAL OM BOEKEN TE MAKEN”–

Gesprek met Vincent Hunink

Onlangs verscheen Cicero. Het bestaan van de Goden (De natura deorum) in de Nederlandse vertaling van Vincent Hunink. Bepaald niet zijn eerste vertaling en vrijwel zeker ook niet zijn laatste. Voor Amphora aanleiding om een paar vragen te stellen aan Hunink, in het dagelijks leven naast vertaler ook assistent-professor in de Latijnse en Griekse taal en cultuur en assistent-professor aan het Instituut voor historische, literaire en culturele studies, beide aan de Radboud Universiteit in Nijmegen.

Cicero verdedigt zich in een van zijn geschriften tegen vier – overigens denkbeeldige – beschuldigingen dat hij zich niet aan filosofie zou moeten wijden, maar elders schrijft hij een lofzang op de filosofie. Hoe moeten we dit met elkaar in overeenstemming brengen?

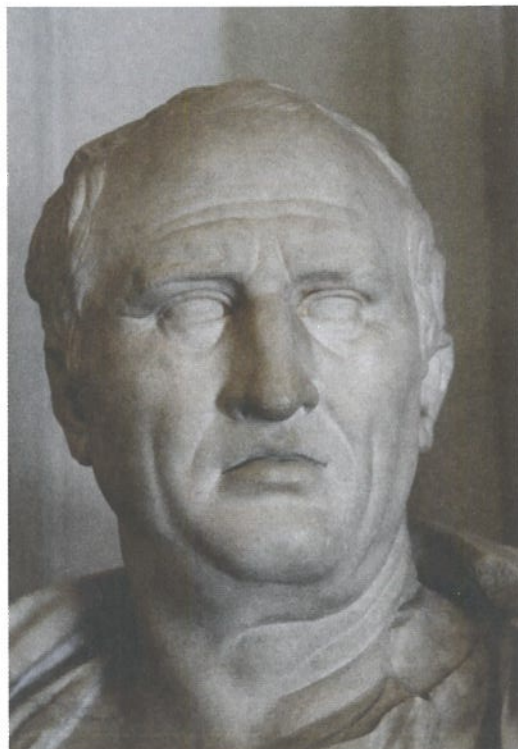
“Romeinen hadden een dubbelhartige houding ten opzichte van ‘nutteloze’ bezigheden zoals filosofie en poëzie, anders dan epiek en leerdicht. Aan de ene kant golden die als een soort veredelde tijdverspilling, die een man afhielden van serieuze zaken en plichten. Maar aan de andere kant waren ze er wél door gefascineerd. En tegen grote Griekse namen op die gebieden keken ze op. De oplossing van dit dilemma bestond erin dat men die bezigheden officieel voor tweederangs verklaarde zolang men actief in het leven stond, maar bovenaan de lijst zette voor wie kon beschikken over *otium*, al dan niet daartoe gedwongen door leeftijd of noodzaak. Zo kan Cicero dus in zijn werk als geheel zowel excuses aanvoeren voor het bedrijven van filosofie, als de loftrumpet erover steken.”

Cicero voert zichzelf op als jonge en geïnteresseerde toehoorder, dat wil zeggen: hij situeert de beschreven filosofische dialogen zo’n dertig jaar vóór het moment van het schrijven ervan. Verteltijd en vertelde tijd liggen dus ver uit elkaar. Toch is het een man van bijna middelbare leeftijd, die de dialogen schrijft, en dat kan haast niet anders dan zijn weerslag hebben gevonden in *De natura deorum*. Is die positie van Cicero als jonge toehoorder daarom niet gewoon fake?

“Ja, dat zou je wel zo kunnen formuleren. De kans dat die dialoog zich exact zo voltrok als Cicero die schetst is nagenoeg nul. Bovendien kun je je moeilijk voorstellen dat Cicero zich in dat gesprek helemaal niet mengde, maar braaf alleen luisterde naar wat anderen zeiden. Maar wat is eigenlijk het probleem? In de antieke literatuur wordt wel meer verzonnen. Denk ook even aan de historiografie, met de vele ingelaste redevoeringen, die nooit exact zo zijn gehouden, maar een soort van beredeneerde fictie zijn. De hoofdzaak is dat de tekst als geheel goed en boeiend is. En dat kun je in dit geval beslist zeggen.”

Cicero benadert het bestaan van de goden vanuit drie standpunten: dat van de school van Epicurus, dat van de Stoa en dat van de sceptische Academie. Daarbij krijgt de ene richting meer woorden toebedeeld dan de andere. De ‘sceptische academicus’ Gaius Aurelius Cotta, de politicus en priester over wie we weten dat hij vermaard was, lijkt voor Cicero de belangrijkste gesprekspartner te zijn. Kun je daarom zeggen dat Cotta de standpunten van Cicero zelf verwoordt?

“Ach, ik weet niet of Cicero er wel echt duidelijke denkbeelden op nahield. Hij was toch vooral een eclecticus, die hier en daar ideeën bij elkaar harkte die hem goed dunkten. Een echt systeem hoeft daar niet

Buste van Cicero, 1e eeuw v.Chr. – Palazzo Nuovo, Musei Capitolini, Rome

meteen in te zitten. Als Romeinse staatsman heeft hij veel sympathie voor de Stoa, als zelfverklaarde intellectueel voelt hij zich geroepen tot de nuances van de Academie, en ik vermoed dat hij op donkere momenten lang niet zo negatief dacht over Epicurus als hij officieel doet. Maar dat laatste idee van mij is wel een beetje speculatief.”

In zijn derde geschrift op het gebied van religie, *De fato* (Over het lot), betoont Cicero zich een duidelijk verdediger van ‘de vrije wil’ van de mens. Hoe moeten we dit zien in relatie tot een eventueel bestaan van de goden, die volgens de mythologie weinig anders doen dan de mens bestieren en dwarszitten? Kan Cicero als overtuigd verdediger of voorstander van ‘de vrije wil’ van de mens wel op geloofwaardige wijze het bestaan van de goden aannemen en verdedigen? “Volgens mij verdedigt Cicero niet consequent één systeem, dat gaf ik daarnet al aan. Een bepaalde mate van wrijving tussen werken onderling zie ik niet als een groot probleem. Volgens mij kiest hij intuïtief voor bepaalde elementaire denkbeelden, zoals dat van de vrije wil. Dat dit dan haaks staat op de rest van, in dit geval, de Stoïcijnse leer, moet hij op de een of andere manier goedpraten. Of verbloemen. Overigens is een geloof in de vrije wil niet per se tegenstrijdig met een geloof in God of goden. Ik denk hier even aan de leer van de rooms-katholieke kerk!”

We weten dat het ‘verval van de moraal’ een kernthema in Cicero’s werk is. Bij wie of waar zag hij dit verval vooral?

“Weet u, dat motief van ‘het verval der zeden’ is vooral een wijdverbreide topos in de Romeinse literatuur van Cato tot Ausonius. In alle genres zie je het voorkomen. Geschiedschrijving, satire, filosofie, leerdicht, wetenschappelijk proza... Echt overal komt het terug, vaak ook als uitiem verklingsmodel. Waarom ging het met de Romeinse staat achteruit? Door het verval der zeden! Ik kan dat eigenlijk niet meer serieus nemen als een waarachtig, oprecht beleden denkbeeld. Het is de Romeinse manier van spreken, je hoorde het in die termen te formuleren als je niet uit de toon wilde vallen. Zoals wij bijvoorbeeld zonder voorafgaande reflectie aangeven dat we vóór democratie en tegen schending van mensenrechten zijn. Het komt gewoon niet in ons op om van die denkbeelden af te wijken.”

Je kunt stellen dat Cicero in *De natura deorum* de kernvraag – “Bestaan de goden of bestaan ze niet?” – onbeantwoord laat. Is dat niet een beetje gemakzuchtig?

“Ja, ik zou ook liever gezien hebben dat hij die vraag echt zou behandelen. Nu maakt hij zich er gemakkelijk vanaf: alle volkeren in alle tijden geloven aan goden, zegt hij ergens. Dan hoeft het vervolgens alleen te gaan over vragen naar de aard en activiteiten van die goden. Hij schaarst zich dus achter de *communis opinio*. Maar die vormt op zichzelf natuurlijk geen argument. Dus ja, jammer dat hij in dit werk de durf niet heeft gehad om de eigenlijke vraag te stellen: bestaan die goden nu wel of niet?”

© foto Suzan Zanders

Zou het kunnen zijn dat als hij die vraag ontkennend zou hebben beantwoord, hij zich ‘onmogelijk’ had gemaakt in de toenmalige Romeinse samenleving?

“Misschien niet in de gehele samenleving. Er waren natuurlijk wel mensen die weinig of niets met de goden hadden. Romeinse burgers hoefden nergens in te geloven, zolang ze maar braaf meedoen in de openbare rituelen en

feesten. Maar het geldt wel, denk ik, voor de culturele kringen waarin Cicero verkeerde. Een discussie over het bestaan van de goden zou voor zijn reputatie al riskant kunnen zijn, en met een negatief antwoord zou hij zich domweg buitenspel hebben gezet.”

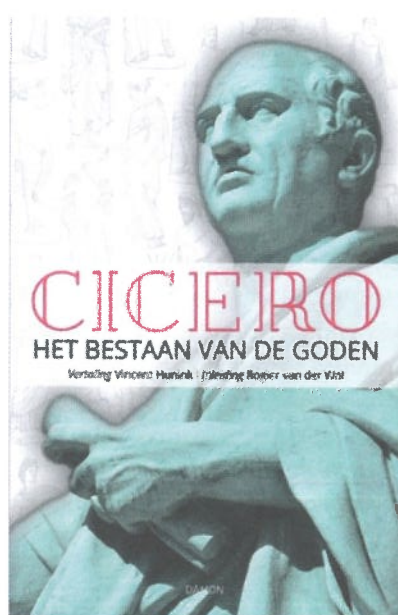
Cicero heeft voor hem belangrijke Griekse filosofische termen een Latijns equivalent gegeven. Zonder afbreuk te willen doen aan zijn kennis van het Grieks: anno 2018 hebben wij de beschikking over meer Griekse bronteksten dan Cicero in zijn tijd, en is onze kennis van het Oudgrieks gedetailleerder wellicht dan die van Cicero. Heeft dit consequenties voor het lezen van zijn werk?

“Oei, dat is een vraag die ik niet werkelijk kan beantwoorden. Ik weet niet hoe de specialisten van antieke wijsbegeerte hier tegenaan kijken. Ik zou in elk geval zeggen dat je Cicero altijd met voorzichtigheid moet lezen als je wilt reconstrueren hoe de Griekse filosofische ideeën precies waren. Maar hij blijft natuurlijk boeiend als bron voor de Romeinse reflectie daarop. De vertaling van ‘de filosofie’ naar het Latijn, en daarmee naar de westerse cultuur van latere eeuwen, is en blijft zijn grote prestatie. Dat er daarmee ook fouten of afwijkingen in zijn gesloten lijkt me best mogelijk. Maar dat maakt het misschien alleen maar interessanter!”

U hebt inmiddels een indrukwekkend aantal vertalingen op uw naam staan. Mag ik daaruit concluderen dat het vertalen van Latijn en Grieks voor u nauwelijks tot geen geheimen meer heeft? Kunt u een tipje van de sluier oplichten hoe u vertaalt?

“Professor Daan den Hengst zei in de jaren negentig van de vorige eeuw vaak gekscherend dat mijn plan kennelijk was om de gehele Latijnse literatuur vóór het jaar 2000 vertaald te hebben. Dat is in ieder geval niet gelukt! Maar even serieus: voor mij is vertalen van klassieke teksten altijd: ten diepste in je opnemen en verwerken, en vervolgens nieuw vormgeven. Het is: *lezen en schrijven*, in de meest indringende vorm. Dat blijft leuk en prachtig, voor allerlei soorten antieke teksten. Vrolijk of serieus, klein of groot, klassiek of zogenaamd verachtelijk, mystiek of platvloers, alles mag meedoen. Ik hoop er nog jaren mee te kunnen doorgaan. Een zekere routine krijg je voor bepaalde technische aspecten natuurlijk ook wel. Maar verder blijft het lastig. Ik zweet en zwoeg nog even hard op de meeste teksten als vroeger, er is geen sprake van dat ik alles uit mijn mouw schud, al denken veel lezers dat wel. Misschien moet ik die illusie niet doorbreken... Een halve pagina per dag als gemiddelde, meer komt er zelden tot stand. Maar over een lengte van jaren levert dat natuurlijk wel veel tekst op. En boeken. Voor websites iets nieuw vertalen lijkt me niets – al zet ik graag materiaal dat niet meer in druk is gratis op mijn website. Ik vertaal om boeken te maken. Dus ik hoop dat er lezers blijven die ze willen aanschaffen en gebruiken. En ik hoop ook heel erg dat er nieuwe vertalers voor nieuwe klassieke boeken ontstaan. Waar blijven de huidige generaties? Onder de klassieke vertalers ben ik nog steeds een van de jongsten. Dat mag de komende tijd wel eens veranderen.” Ω

Chris Engeler stelde de vragen.

**Cicero. Het bestaan van de Goden –
vertaald en van aantekeningen
voorzien door Vincent Hunink
ingeleid door Rogier van der Wal
Eindhoven: Uitgeverij Damon, 2018
gebonden, 208 pagina's
ISBN 978 94 6340 133 3 – € 24,90.**